

Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej
w Bydgoszczy
Nr 15 (2020)
ISSN 1896-5903
e-ISSN 2450-3274

TRANSDYSCYPLINARNE STUDIA O KULTURZE (i) EDUKACJI

Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy
Transdyscyplinarne Studia o Kulturze (i) Edukacji

Redaktor naczelny: ks. dr hab. Mariusz Kuciński, prof. KPSW

Sekretarz redakcji: ks Mirosław Wierzbicki

Redaktorzy statystyczni: dr Beata Bazeli

Redaktorzy językowi: Agnieszka Florczak, Aleksandra Jankowych

Międzynarodowa Rada Naukowa (International Scientific Board):

(a) z zagranicy:

Jean-Marie BARBIER (France) – teoria pracy socjalnej
Oldrich CHYTIL (Ostrava, Czechy) – nauki społeczne
Lorraine FILLION (Montreal, Canada) – praca socjalna
Henry A. GIROUX (McMasters University, Hamilton, Canada) – pedagogika krytyczna
Jan JAGODZINSKI (University of Edmonton, Canada) – psychoanaliza
Miloš JLIŽL (Univerzita Jana Amose Komenského Praha, Czechy) – kultura, edukacja
Grzegorz KACZYNSKI (Università di Catania, Italia) – socjologia edukacji
Mariusz KOZAK (Columbia University, USA) – kognitywistyka, muzykologia
Sławomir MAGALA (Erasmus University, Rotterdam, Holland) – zarządzanie międzykulturowe
Jonas RUSKUS (Kowno) – pedagogika społeczna i praca socjalna
Alina SBRUIEVA (Sumy Makarenko State Pedagogical University, Ukraina) – pedagogika porównawcza
Galina TARASENKO (Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny, Winnica, Ukraina) – pedagogika wczesnoszkolna, przedszkolna
Antonin WAGNER (Szwajcaria) – teoria pedagogiki społecznej
Rong ZHANG (NanKai University, Tinjan, (Chiny) – komunikacja międzykulturowa

(b) z kraju:

Krzysztof JAKUBIAK (Uniwersytet Gdański) – historia myśli pedagogicznej
Paweł JĘDRZEJKO (Uniwersytet Śląski) – filologia, amerykanistyka
Wojciech KOJS (Wyższa Szkoła Biznesu, Dąbrowa Górnicza) – pedagogika ogólna, dydaktyka ogólna
Stanisław KOWALIK (AWF, Wrocław) psychologia społeczna i rehabilitacyjna
Zbigniew KWIECIŃSKI (UMK Toruń) – socjologia edukacji
Krzysztof MALISZEWSKI (Uniwersytet Śląski) – pedagogika kultury
Zbigniew MAREK (Akademia Ignatianum, Kraków) – aksjologia pedagogiczna, andragogika
Ewa MARYNOWICZ-HETKA (Uniwersytet Łódzki) – pedagogika społeczna i praca socjalna
Anna WALULIK (Akademia Ignatianum, Kraków) – historia myśli pedagogicznej, filozofia edukacji, pedagogika ogólna
Julita ORZELSKA (Uniwersytet Szczeciński) – pedagogika wczesnoszkolna, pedagogika ogólna
Tomasz SZKUDLAREK (Uniwersytet Gdański) – pedagogika ekonomiczna
Elżbieta WĄSIK (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań) – językoznawstwo ogólne, ekologia mniejszości językowych
Barbara WILGOCKA-OKON (Uniwersytet Warszawski) – pedagogika wczesnoszkolna

Lista recenzentów:

Prof. dr hab. Wiesław Andrukowicz
Prof. dr Arunas Augustinatis
Ks. prof. dr hab. Andrzej Bohdanowicz
Prof. dr hab. Aleksandra Jankowych
Dr Andrzej Janke
Prof. dr hab. Juliusz Jundził
Prof. dr hab. Barbara Kaja
Ks. prof. dr hab. Maciej Olczyk
Prof. US, dr hab. Julita Orzelska
Prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz
Prof. dr hab. Maria Urlińska
Prof. AI, dr hab. Klaudia Węc
Prof. dr hab. Andrzej Wojciechowski
Prof. dr Elena Jolanta Zabarskaite

Projekt okładki: Małgorzata Truskawa

© Copyright by Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy

Adres redakcji: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy,
ul. Toruńska 55–57, 85–023 Bydgoszcz, tel. 52–339–30–26,
e-mail: transdyscyplinarne@kpsw.edu.pl e-mail: wydawnictwo@kpsw.edu.pl

PL ISSN 1896–5903

Redakcja nie wypłaca honorariów autorskich

SPIS TREŚCI

Monika Bujewska

WYŻSZA SZKOŁA BANKOWA, BYDGOSZCZ

W jaki sposób życie w cyfrowym świecie niszczy zdrowie

fizyczne i psychiczne?5

ks. Marcin Chrostowski

WYŻSZE SEMINARIUM DUCHOWNE DIECEZJI BYDGOSKIEJ,

SZKOŁA PODSTAWOWA IM. JANA PAWŁA II W ŁOCHOWIE

Granice interpretacji biblijnej. Feministyczna egzegeza

Pisma Św. na przykładzie PRZ717

Marek Czachorowski

KUJAWSKO-POMORSKA SZKOŁA WYŻSZA W BYDGOSZCZY

Filozoficzny spór o koncepcję medycyny: personalistyczna

czy nieludzka medycyna..... 31

Kpossi Koffi Eklou

UNIVERSITÀ PONTIFICIA SALESIANA - ROMA, WŁOCHY

La lettura del disagio scolastico nelle scuole secondarie

di Kara in Togo alla luce del modello bioecologico

di Bronfenbrenner43

Eakarat Hompratum

LUX MUNDI SEMINARY, TAJLANDIA

La scuola cattolica in Thailandia.....53

Aleksandra Jankowych

KUJAWSKO-POMORSKA SZKOŁA WYŻSZA W BYDGOSZCZY

Міжпоколіннєвий трансфер моральної культури:

історичний аспект.....63

Angelika Kalinowska

UNIWERSYTET MIKOŁAJA KOPERNIKA W TORUNIU

Bariery polskiej resocjalizacji penitencjarnej.....79

Jerzy Kasprzak

KUJAWSKO-POMORSKA SZKOŁA WYŻSZA W BYDGOSZCZY

Epidemie w XX i XXI wieku na świecie91

Tomasz Królikowski POLITECHNIKA KOSZALIŃSKA	
Joanna Mikołajczyk ZESPÓŁ SZKOLNO-PRZEDSZKOLNY W GODZISZEWIE	
Kazimierz Mikulski KURATORIUM OŚWIATY W BYDGOSZCZY	
Dystans i relacje szkolne podczas kształcenia kompetencji cyfrowych w kontekście proksemiki w pierwszych chwilach pandemii. Wybrane wyniki badania	105
Joanna Mstowska KUJAWSKO-POMORSKA SZKOŁA WYŻSZA W BYDGOSZCZY	
Tra forma e vita: <i>Uno, nessuno e centomila</i> di Luigi Pirandello	121
Małgorzata Muszyńska KUJAWSKO-POMORSKA SZKOŁA WYŻSZA W BYDGOSZCZY	
Fenomenologia percepcji versus sztuczna inteligencja. Perspektywa rozszerzenia habitusu estetycznego.....	131
ks. Paweł Rybka PONTIFICIA UNIVERSITÀ DELLA SANTA CROCE, WŁOCHY	
Obraz Mądrości Bożej na podstawie czternastowiecznej staroruskiej ikony <i>Zbawiciel z Apostołami</i>	145
Katarzyna Stefanowicz-Zawiszewska KUJAWSKO-POMORSKA SZKOŁA WYŻSZA W BYDGOSZCZY	
Wielokulturowość w polskich przedszkolach i klasach I-III szkoły podstawowej	157
o. Paweł Warchoł KUJAWSKO-POMORSKA SZKOŁA WYŻSZA W BYDGOSZCZY	
Rola chrześcijaństwa w kształtowaniu kultury polskiej.....	167
Agata Wesolowska KUJAWSKO-POMORSKA SZKOŁA WYŻSZA W BYDGOSZCZY	
Kulturowe, edukacyjne i etyczne wymiary współczesnego dyskursu paradoznawczego	183
Marek Woś WSH TWP SZCZECIN	
Zachowywanie systemu wartości w obrębie kultury w odniesieniu do edukacji i wychowania oraz wykształcenia akademickiego	195

МІЖПОКОЛІННЄВИЙ ТРАНСФЕР МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Prof. dr Aleksandra Jankovych

*Wydział Nauk Prawnych, Społecznych i Humanistycznych
Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa Bydgoszcz
e-mail: jankov@tnpu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-4253-5954>*

Анотація: Здійснено ретроспективний аналіз міжпоколінневого трансферу моральної культури від найдавніших днів до сучасності. Виявлено провідні тенденції цього процесу. Розроблено модель сучасного міжпоколінневого трансферу моральної культури. Визначено ефективні форми, методи, засоби роботи. Уточнено сутність базових понять. Відображено доцільність міжпоколінневого трансферу моральної культури у взаємозв'язку з інтелектуальною, інформаційною культурою та медіакulturою на методологічній основі взаємопроникнення ідей педагогіки серця та успіху.

Ключові слова: трансфер, трансмісія, міжпоколінневий трансфер, моральна культура, модель міжпоколінневого трансферу, інформаційна культура, медіакultura.

Розвиток інформаційної культури, зміна стилю життя (прагнення до професійного успіху й високих статків; трудова міграція, туристична активність) усе більше віддаляють покоління в родині, у суспільстві. З'явилася теорія поколінь, відповідно до якої X, Y, Z, альфа відрізняються рисами світогляду, кар'єрними пріоритетами, морально-культурними цінностями тощо.

Коронавірусна пандемія, що стрімко поширилася у 2019–2020 рр., виявила нестачу родинних зв'язків і, як наслідок, збільшення кількості будинків для літніх людей. Саме особи похилого віку в таких закладах виявилися найвразливішими до нового виду інфекційної загрози. Виникло запитання, чи правильно ми живемо, чи у швидкісному ритмі життя не забуваємо про вічні цінності, моральне й духовне здоров'я.

З'явилася нагода припустити, що недостатність міжпоколінневого спілкування негативно впливає на культуру сучасного суспільства, оскільки на низькому рівні відбувається передача знань, загальної та моральної культури від старшого покоління до молодшого.

Зараз набуло популярності поняття «міжпоколінневий трансфер». Його

ідеї розробляють Ю.Вікторович (Wiktorowicz), С. Квятковський (Kwiatkowski), Е. Кламут (Elżbieta Klamut), Я. Солаж (Jan Krzysztof Solarz), Б. Урбаняк (Bogusława Urbaniak) тощо.

Я. Солаж, Е. Кламут, підкреслюючи дискусійність зазначеної проблеми, запропонували власну періодизацію поколінь та показали, у чому між ними полягає різниця, особливо щодо участі в професійній діяльності. Автори визначили такі періоди: дитинство (0–17); молодість (18–34); зрілість (35–50); пізня зрілість (51–65); рання старість (66–79); пізня старість, кінець життя (80+) [15, с. 16].

К. Дзядек (Katarzyna Dziadek) зробила важливий висновок про те, що міжпоколінньому трансферу знань сприяє організаційна культура, заснована на співпраці та створенні багатопоколіннєвих колективів [Dziadek 2019, с. 75].

Ю. Вікторович пов'язує актуальність міжпоколіннього трансферу знань зі збільшенням тривалості професійної та соціальної активності людей.

Б. Урбаняк акцентує увагу на вагомих змінах між поколіннями на переломі ХХ та ХХІ ст. у сфері комунікації та суспільного життя завдяки технічному прогресові. Науковець спирається на дослідження, присвячені здатності використання ІКТ у різні вікові періоди. Зокрема, у Польщі у 60–64 роки 37 % осіб послуговуються інтернетом, у той час як у віці до 59 років цей показник вищий – 77,1%. Понад 10 % 80-річних людей користуються інтернетом [Urbaniak 2015].

Окрім терміна «міжпоколіннєвий трансфер», учені (Е. Єзерська-Веяк (E. Jezierska-Wiejak), Р. Скрипняк (R. Skrzypniak) та ін.) ще послуговуються поняттям «міжпоколіннєва трансмісія». Зокрема, Е. Єзерська-Веяк студіює проблеми міжпоколіннєвої трансмісії цінностей. Батьки, зазначає авторка, мають величезний вплив на формування переконань, моральних настанов дітей і готують їх до виконання різноманітних соціальних ролей та відповідальних завдань. Трансмісія цінностей, що здійснюється через контакт із дітьми, забезпечує наступність поколінь [Jezierska-Wiejak 2013, с. 285]. Авторка акцентує увагу на емоційному кліматі в родині для забезпечення ефективності досліджуваного процесу і щоб знання глибоко проникли в психіку дитини [Jezierska-Wiejak 2013, с. 296]. Молодше покоління має набувати досвід засвоєння цінностей у безпосередньому контакті з батьками [Jezierska-Wiejak 2013, с. 297].

Важливими є рекомендації Р. Скрипняка щодо міжпоколіннєвої трансмісії цінностей у родині: запропонувати виховний ідеал на прийдешні роки; поширювати позитивні моральні зразки і національні традиції; надавати підтримку недостатньо забезпеченим або освіченим родинам для створення можливостей навчання, що сприятиме вибору цінностей [Skrzypniak 2001, с. 159–160].

Проте праці щодо міжпоколіннєвого трансферу знань, умінь (компетенцій) не є численними і стосуються передусім професійної, зокрема підприємницької,

діяльності. Учені, підкреслюючи його актуальність, зазначають, що потребують розробки моделі такого трансферу. Водночас залишаються недослідженими проблеми міжпоколіннєвого трансферу культури, хоча в цій сфері відчутна необхідність радикальних змін як основи для вдосконалення суспільних відносин, їхньої гуманізації.

Відповіді на актуальні питання науки і культури зазвичай розпочинають шукати, студіюючи їхню історію. Отже, доцільним є здійснення ретроспективного аналізу міжпоколіннєвого трансферу моральної культури, що дасть змогу розробити її модель й визначити подальші перспективні напрями перебудови стосунків як у родині, так і в державі.

Поняття міжпоколіннєвого трансферу моральної культури

Термін «трансфер» (від англ. transfer – переносити, переміщати) означає рух об'єкта від одного колективного або індивідуального носія до іншого. У Словнику польської мови є декілька значень цього поняття: вплив, який здійснює раніше сформоване вміння, та формування нового (такий вплив бути може як позитивним, так і негативним); переміщення (пересилання) чогось із місця на місце тощо¹.

Синонімічним до терміна «трансфер» є «трансмісія». Е. Єзерська-Веяк визначає її як процес, який полягає в перенесенні (передачі) цінностей, важливих для батьків, через специфічний контакт зі своїми дітьми [Jezierska-Wiejak 2013, s. 285].

Розкриття сутності моральної культури потребує аналізу поняття «культура» (від лат. cultura – виховання, освіта, розвиток). Це один із найпопулярніших термінів у гуманітарних та соціальних науках Енциклопедії (PWN). У найширшому значенні культура охоплює все, що є результатом колективної діяльності в поведінці та оснащенні членів людського суспільства². Це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які передаються з покоління в покоління.

Багатоваріативно трактується поняття «культура» у словнику польської мови. Для дослідження моральної культури становлять інтерес такі визначення: матеріальна й інтелектуальна діяльність суспільства та її продукція; суспільство, що розглядається з огляду на його матеріальні та духовні досягнення; адекватно високий рівень розвитку суспільства в певній галузі; вміння взаємодіяти з людьми тощо.

В Енциклопедії (PWN) (Encyklopedia PWN) моральна культура трактується як складова культури суспільства, що проявляється в моральній свідомості і

¹ *Słownik języka polskiego PWN*, [Dictionary of the Polish language (Polish scientific publishing house)]. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/transfer.html> [in Polish].

² *Encyklopedia PWN* [Encyclopedia (Polish scientific publishing house)]. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura-moralna;3928900.html> [in Polish].

вміннях дотримуватися обов'язкових норм і моральних цінностей³.

Трансфер моральної культури визначасмо як передачу її надбань (моральних цінностей, норм поведінки, традицій, знань про моральність) від покоління до покоління на двох рівнях: родинному, суспільному – від найдавніших часів до наших днів.

Необхідно розрізняти міжпоколіннєвий родинний трансфер та суспільний. Родинний – перенесення моральних надбань від найстарших членів родини (прадодичі, бабусі й дідусі, батьки) до наймолодших (діти) зі збереженням взаємного впливу. Суспільний – багатовекторне формування моральної культури в межах держави.

Трансфер моральної культури в стародавньому світі

Основи міжпоколіннєвого трансферу моральної культури були закладені в стародавньому світі. В історії цивілізації це була найпростіша модель трансферу, адже існувало тільки три покоління. Перенесення надбань здійснювалося в одному напрямку – від старших до дітей.

У первісному суспільстві рід умовно включав такі вікові групи: діти і підлітки, дорослі члени роду (повноцінні учасники життя і праці) та люди похилого віку. Щоб стати повноцінним членом роду, хлопці й дівчата піддавалися ініціаціям. Через цей обряд юнак «прилучався» до свого «тотему», і його посвячували в таємниці тотемічного культу і міфологій. Під час посвячення юнакові повідомлялися відповідні знання стосовно правил суспільного життя і норм його подальшої поведінки [Kravets 1996, с. 19–20].

Міжпоколіннєва передача знань, загальної і моральної культури відбувалася в первісному суспільстві в будинках молоді: умудрені досвідом старці, найдосвідченіші родички передавали підліткам родові традиції [Kravets 1996, с. 20].

Можливим був і такий трансфер моральної культури: людина старшого віку йшла поселенням і вигокувала правила життя – моральні істини, яких необхідно було дотримуватися. Це були свого роду перші медіа (посередники), які повідомляли важливі знання. Первісна мораль забороняла прояви зажерливості, скупості, нетерплячості тощо.

Ототожнення старості з мудрістю відбувалося також у державах Стародавньої Греції. Усе населення в Спарті розподілялося на три основні групи: «неповнолітніх» (до 30 років), «мужів» (від 30 до 60 років) і «старійшин» (від 60 років) [Kravets 1996, с. 39]. Державні чиновники проводили бесіди з молоддю, під час яких передавали засади моральної культури.

На вагомість життєвого досвіду для передачі дітям моральної культури, знань вказували давньогрецькі мислителі, а саме: Сократ, Платон, Демокріт

³ *Encyklopedia PWN* [Encyclopedia (Polish scientific publishing house)]. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura-moralna;3928900.html> [in Polish].

та ін. Благорозсудливість батька є найкращою настановою для дітей, уважав Демокрит. Водночас мислителі приділяли вагомому увагу моральним вправам, моральному самовдосконаленню, оволодінню мудрістю, яка допоможе добре мислити й діяти.

Моральна культура та її міжпоколіннєва передача в Київській Русі

Принципи передачі моральних здобутків старшими молодшим, визначені в античності, були збережені в могутній середньовічній державі – Київській Русі (IX–XIII ст.). Однією з її визначних пам'яток культури, перлиною літературної творчості є «Поучення» Володимира Мономаха дітям [Liubar 2005, с. 38].

Володимир Мономах, онук Ярослава Мудрого, звернувся до своїх дітей і до всіх християнських людей, бажаючи їм у доброчесності домогтися успіхів і вберегтися від усіляких бід. Він стверджував, що старих треба шанувати, адже вони володіють найбільшим скарбом – мудрістю.

І хоча постать Володимира Мономаха є суперечливою, бо сам він не завжди дотримувався тих істин, які проповідував, його настанови творити добрі діла, славлячи Бога, викликають повагу.

Необхідність шанобливого ставлення до батьків, засвоєння їхньої науки, дотримання істин, які вони припіднесли, як життєвих оберегів, відображена в книзі приповістей Соломонових. Там, зокрема, сказано: «Стережи, сину мій, заповідь батька свого, і не відкидай науки матері своєї. Прив'яжи їх на серці своєму назавжди, повісь їх на шії своїй, і вона буде проводити тебе у ході, стерегтиме тебе, коли будеш лежати, а пробудешся – мовити буде до тебе» [Liubar 2005, с. 35].

Саме ці засади (творити добро, поважати старших, бути патріотом, прагнути до мудрості, милосердя) закладені в основу виховного ідеалу, що відображений у народній творчості.

Родинні зв'язки, взаємовідносини в українській культурі завжди висвітлювалися в перлинах усної народної творчості, що передавалися з покоління в покоління: «Міцна сім'я – міцна держава»; «Яка сім'я – такий і я»; «Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько»; «Без сім'ї і свого роду немає нації, народу».

У прислів'ї «Свогого доправляйся, від роду не відчужай» сказано про основне, що стосується коріння кожної людини: яких вершин ти б не досяг – завжди пам'ятай, звідки і з якого роду походиш, та не цурайся свого минулого, що є твоєю історією.

У давнину був обов'язок знати поіменно власний родовід від п'ятого чи навіть сьомого коліна. Пам'ять про предків була природньою потребою. Триматися свого роду, оберігати сімейні реліквії, традиції, передавати їх у спадок наступним поколінням – це обов'язок. Тих, хто нехтував історичною пам'яттю чи цурався її, зневажливо називали людьми без роду-племени.

Завдяки перлинам народної творчості (прислів'я, приповідки, казки, легенди) багато поколінь вчилися в старших, переймали досвід, ставали сприйнятливими до морального капіталу. Але цей трансфер відбувався в одному напрямку: від дорослих до дітей, від старшого до молодшого. Зазвичай старший ставав уособленням мудрості.

Трансфер моральної культури в працях мислителів (XVI – 80-ті рр. XX ст.)

Міжпоколіннєвий трансфер від матері до дитини ґрунтовно описав чеський мислитель Я. А. Коменський. Він у праці «Материнська школа» детально охарактеризував, які знання, правила, що відповідають моральній культурі суспільства, мати повинна передати дитині, щоб закласти міцну основу для формування «в людині справжньої людяності». Зокрема, діти повинні поважати старших, щоб навчитися шанобливо ставитися до їхніх дій, слів і поглядів, що розвиває витонченість манер, делікатність, уміння тримати себе з гідністю, поводитися скромно і витримано [Komenskyi 1982, с. 206].

У творі «Велика дидактика» Я. А. Коменський відобразив важливу істину: для трансферу культури недостатньо бути лише старшим за віком. Той, хто прагне передати молодшому поколінню знання чи досвід, засади моральної культури, сам має бути авторитетним та збудити інтерес для забезпечення успіху справи, викликати готовність у всьому слухатися свого наставника [Komenskyi 1940, с. 99]. Чеський педагог радив скласти правила поведінки і суворо стежити за тим, щоб учні скромно поводитися і щодня спілкувалися про різні предмети з учителями, батьками [Komenskyi 1940, с. 177]. Приклад порядного життя дорослих має стати найкращою настановою для дітей [Komenskyi 1940, с. 178]. Але приклади треба доповнювати бесідами, а приписи для життя брати зі Святого Письма, висловів мудреців [Komenskyi 1940, с. 178]. Отже, визначено засоби, за допомогою яких здійснюється трансфер знань, моральної культури: Святе Письмо, книги мудреців.

Окремі ідеї Я. А. Коменського співзвучні з тими, що висунули українські представники епохи Відродження. Зокрема, мислитель Єпіфаній Славинецький також уважав, що першу після Бога шану треба віддавати батькам і вчителям [Liubar 2005, с. 87].

Симеон Полоцький, зважаючи на авторитет батьків, закликав їх не подавати злого прикладу [Liubar 2005, с. 88]. Водночас радив навчати діток так, щоб росли в добродійності, щоб піклувалися про чесний і рятувальний для душі спосіб життя тимчасового, світського і духовного [Liubar 2005, с. 93].

Для побудови моделі міжпоколіннєвого трансферу моральної культури вагомими є напрацювання швейцарського педагога Й. Г. Песталоцці. Він створив теорію елементарної освіти, згідно з якою в людській природі закладені елементарні розумові, моральні і фізичні сили; виокремив, відповідно, елементарну розумову, моральну і фізичну освіту.

Центром педагогічної системи Й. Г. Песталоцці є елементарна моральна освіта. Він тісно пов'язує її з розумовою. Отже, у міжпоколінньому трансфері моральної культури повинен бути забезпечений її зв'язок з інтелектуальною. «Як на колючках не виростуть смоківниці, а на чортополосі не родить винорад, так не принесе плодів любові однобічна розумова освіта, відірвана від виховання серця», – писав він у статті «Що дає метод розуму і серцю» [Pestalotsti 1981, с. 81].

Й. Г. Песталоцці обурювався тим, що навчання відірвано від морального виховання. Отже, виростає покоління, яке, маючи певні знання, водночас знаходиться на низькому моральному рівні. Швейцарський педагог відстоював думку про злиття воедино виховання з навчанням [Kravets 1996, с. 292].

В основу елементарної моральної освіти Й. Г. Песталоцці поклав формування почуття діяльної любові до людей. Він пропонував виходити з природної любові дитини до матері, а далі переносити її з матері на інших членів сім'ї (батька, братів, сестер) і потім на близьких людей (родичів, сусідів) тощо. У результаті дитина повинна проникнутися любов'ю до всього людства. Говорячи про доброчесність, Й. Г. Песталоцці на перше місце ставив формування відповідного почуття, випереджаючи розмови неї, оскільки вважав марною справою говорити з дітьми про те, стосовно чого вони навіть не знають, що сказати. Після цього швейцарський педагог радив використовувати вправи, щоб за їхньою допомогою дати доброчесності безпосереднє застосування в житті і стійкість.

Й. Г. Песталоцці рішуче засуджував тих своїх сучасників, які намагалися широко використати для морального виховання багатослівні проповіді, примушували дітей заучувати напам'ять незрозумілі їм релігійні тексти, присвячені доброчесності. Про те, наскільки людина вихована в моральному відношенні, справедливо твердив він, слід судити не за її вмінням говорити красиві слова про мораль, а за реальними справами. Противник багатослів'я і словесного методу морального виховання, швейцарський педагог, однак, визнавав необхідність і корисність збірника коротких правил [Kravets 1996, с. 294]. Доцільно припустити, що він уперше запропонував створювати власні креативні медіапродукти для трансферу моральних здобутків.

У міжпоколінньому трансфері моральної культури в родині й державі вагомим є суспільно-економічний чинник. Відповідно до вчення Й. Г. Песталоцці, це ланка одного ланцюга, який зв'язує все людство. Найкращим середовищем виховання людяності в дитині швейцарський педагог уважав соціальну атмосферу сімейної любові.

Отже, аналіз учення Й. Г. Песталоцці дає змогу зробити висновок про необхідність знань про доброчесну поведінку, але не обмежуватися ними, а переходити до моральних вправ; діяльну любов до матері й родини, яку потрібно переносити на все людство.

У XIX ст. була розвинута думка про підвищення педагогічної культури

старших поколінь: щоб стати зразком моральної культури для наслідування молодшими, необхідно її підвищувати, навчатися, використовуючи книги, зокрема педагогічні. Цю ідею розробляв український діяч К. Ушинський. Він звертав увагу на те, що батьки закладають перші зерна майбутніх успіхів чи неуспіхів виховання, а тому повинні володіти педагогічною культурою, засобом якої є книги.

Отже, з плином часу мислителі говорили вже не тільки про повагу до батьків, шанобливе ставлення до старших поколінь, учителів, міжпоколіннєвий трансфер моральних цінностей, норм, а й про необхідність самим батькам дотримуватися високої моральної культури, підвищувати її рівень, навчатися, як ефективно формувати в дітей моральні цінності; висували вимоги до вчителів, які також повинні бути носіями знань і загальної культури.

Проте в історії людства є й негативні приклади міжпоколіннєвого трансферу, яких необхідно уникати: зневажливе ставлення до старших людей, адже ті недостатньо освічені, занадто консервативні, дотримуються забобонів, не розуміють потреб молодих, не здатні будувати нове життя, проповідують лжецінності. Такі докорінні зміни в ставленні до старших поколінь відбулися після жовтневого перевороту 1917 р. Їх описав український педагог, який довгий час працював в еміграції в Мюнхені, Г. Ващенко: «Большевики з самого початку революції здавали собі справу в тому, що їхньою підпорою в побудові комуністичного ладу буде молоде покоління. Ленін неодноразово висловлював думку, що старше покоління покликане зруйнувати старий світ, – новий світ покликане і має збудувати молоде покоління» [Vashchenko 1994, с. 12].

Ідея відмирання сім'ї і її заміни закладами соціального виховання знайшла продовження в низці документів, виданих радянська влада на посадку ХХ ст. У липні 1920 р. Наркомрс УРСР опублікував «Декларацію про соціальне виховання дітей». У ній визначено основні принципи політики Радянської України в галузі освіти і виховання молодого покоління. Декларація вказувала на необхідність формування дітей у дусі комунізму, трудового виховання тощо. Основним підручником проголошувалося життя, недооцінювалася роль сім'ї у вихованні дітей (виходили з помилкової думки про неминуче відмирання сім'ї в умовах соціалізму), а саме соціальне виховання розглядалося як засіб руйнування сім'ї й усунення її від виховання дітей [Meshko, Yankovych, Meshko 1999, с. 62]. Щоправда, згодом більшовики усвідомили свої помилки, і вже в наступних документах, зокрема в «Моральному кодексі будівника комунізму» (1961 р.), що став своєрідним символом епохи застою, акцентували увагу на необхідності поваги до старших, однак у медіа продовжував домінувати образ бабусі й дідуся як людей хоча малоосвічених і забобонних (бо не позбулися віри в Бога), проте чесних, порядних, самовідданих патріотів, які потребують допомоги дітей – прогресивних членів молодіжних організацій, які завжди готові підтримати на словах і на ділі.

Необхідність міжпоколіннєвого трансферу моральної культури ідображена

в працях українського класика педагогіки В. Сухомлинського. Він описував візити дітей до літніх самотніх людей, альтруїстичну підтримку, моральні вчинки (закладення саду Вдячності і пригощання плодами старших людей села, допомога самотнім) як основу для формування моральної культури [Sukhomlynskyi 1987, с. 146–147].

В. Сухомлинський акцентував увагу на такому передаванні моральних цінностей, яке передбачає моральні вчинки. Наприклад, у праці «Батьківська педагогіка» український педагог описав повчання сина матір'ю: «Щоб самому бути щасливим, треба бережно, тонко, сердечно, чуйно, дбайливо *доторкатися до серця інших людей*. Цю святу заповідь народної моралі Марія, звичайно, не повторювала на кожному кроці (дитина не змогла б зрозуміти глибини цих істин) – вона вчила сина так жити. Поруч з Марією жила самітня бабуся, яка часто хворіла. Як тільки у великому Маріїному саду щось починало дозрівати – черешні, вишні, яблука, груші, сливи, виноград – мати вчила Петруся: перші достиглі плоди поклади на тарілку й понеси старій, самітній людині. Для дитини це стало звичкою. “Про любов до людства говорити легше, – повчала Марія сина, – ніж допомагати бабі Ярині нарубати дров на зиму. Людство – воно далеко, а баба Ярина – поруч, совість не дозволить зімкнути очей уночі, коли в неї нічим буде топити. Прислухайся, сину, серцем до турбот і жалів людських”» [Sukhomlynskyi 1987, с. 136].

Отже, попри заідеологізованість виховних впливів у радянські часи міжпоколінньому трансферу моральної культури, творенню альтруїстичних моральних вчинків (тимурівські команди, що допомагали старшим людям) приділялася вагома увага. У цьому напрямку потужно працювали дитячі медіа (газети, дитяча періодика, мультиплікаційні фільми тощо).

Сучасна модель трансферу моральної культури (кінець XX – початок XXI ст.)

У 90-х рр. докорінно змінилося суспільно-економічне життя в європейських країнах: відбувся перехід до ринкової економіки, підвищилися соціальні стандарти, зросли споживчі потреби тощо. Революційні темпи розвитку ІКТ, трудова міграція, що супроводжувалася збільшенням матеріальних статків, зумовили появу нових моральних орієнтирів та авторитетів. Міграційні процеси спричинили розриви родинних зв'язків (онуки рідко бачать своїх бабусів, дідусів, прародичів).

Зростає тривалість життя людини. Окремі довгожителі продовжують активну діяльність навіть після 80 років. А отже, зростає також кількість поколінь у родині. Водночас руйнуються родинні зв'язки, посилюється міжпоколіннева самотійність, незалежність. Батьки та їхні дорослі діти, онуки, правнуки все менше контактують між собою. Зникає візерунок родини, коли декілька поколінь збираються за столом для святкувань, душевних розмов.

Серед недоліків міжпоколіннєвої трансмісії моральних цінностей на

сучасному етапі вчені визначають нестачу в суспільстві моральних авторитетів, постійні дискусії, яким він має бути; незадоволеність потреб родин в інших освітніх середовищах, які б підтримували у формуванні цінностей [Skrzypniak 2001, с. 159].

На жаль, численні медіа, до яких додалися новітні (гаджети, комп'ютери, інтернет), наповнили інформаційний простір низькоякісними продуктами, що на рівні підсвідомості формують непослух, неповагу до старших.

Почастішали розлучення (у медіа висвітлюється думка, що кожен має право на щастя, і нічого незвичайного в тому, що палке кохання стає причиною руйнування попередньої і створення нової сім'ї). Водночас медіа відвертіше розповідають про узалежнення від психоактивних речовин, домашнє насильство і як протистояти цим ганебним явищам. Батьки (дідуся й бабусі) часто не стають прикладом для наслідування, а радше навпаки, діти намагаються не повторювати їхню поведінку і засуджують аморальні вчинки.

Розлучення, узалежнення, насильство – це крайні негативні родинні явища. Але спостерігаються менш значні проблеми, хоча й із руйнівними наслідками. Зокрема, це нестача любові в родині. Кризові явища в сучасній родині відображає Е. Пецух: «Динамізм і нестабільність сучасних часів спричинює те, що діти не проводять занадто багато часу з батьками, оскільки умови не дають змоги це зробити. Запрацьовані, перевтомлені, часто відсутні в житті дитини батьки стараються забезпечити дитині побутові нормальні умови. Часом їм не вистачає сили і часу на вияв своєї любові, і тоді намагаються матеріальними благами компенсувати свою відсутність» [Piecuch 2016, с. 191–192].

Нестача любові згодом стає причиною відхилень у розвитку, порушень міжпоколінневого трансферу моральної культури. Саме тому з 90-х рр. XX ст. знову актуалізуються ідеї педагогіки серця. Серед їхніх відомих провідників – польська письменниця, громадська діячка, захисниця прав дітей М. Лопаткова, яка у 1992 р. видала книгу «Педагогіка серця». У ній авторка описала значення любові в житті дитини, без якої настає духовне каліцтво [Łopatkowa 1992].

Водночас змінюється візерунок успішної людини. Сучасні дослідження (Наполеон Хілл (Napoleon Hill), Адам Грант (Adam Grant), Крістофер Кукк (Christopher Kukk) тощо) доводять, що найшвидше досягають успіху ті люди, які турбуються про інших. Знову пропагується доцільність кооперації, підтримки, співчуття, милосердя як надбань моральної культури.

Аналіз сучасних тенденцій формування культури дітей та молоді дає змогу зробити висновок, що взаємопроникнення ідей педагогіки серця і педагогіки успіху є методологічною основою для міжпоколінневого трансферу моральної культури.

Ретроспективний аналіз цієї проблеми уможливив створення відповідної моделі (рис. 1). При її розробці використано такі історичні ідеї: урахування зовнішніх (суспільно-політичних, економічних) чинників; забезпечення взаємозв'язку у формуванні моральної культури та її трансфері з

інтелектуальною, інформаційною, медіакультурою; реалізація традиційних та інноваційних медіа як засобів трансферу; створення самостійних медіапродуктів, використання форм роботи (відзначення всесвітніх, зокрема Міжнародного дня людей похилого віку, національних, родинних свят), застосування методів прикладу, настанови, бесіди, гри, заваби тощо.

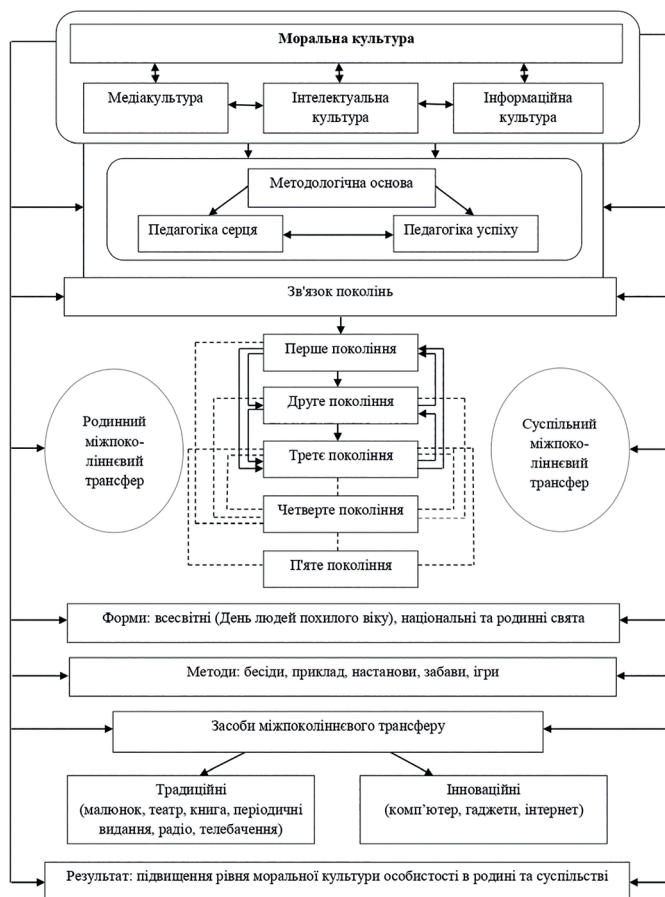

Рис. 1. Модель міжпоколінєвого трансферу моральної культури

Саме національні й родинні свята, заваби сприяють забезпеченню сприятливого мікроклімату, позитивних стосунків між поколіннями в родині й суспільстві.

На рисунку зображено 5 поколінь (зрозуміло, їх може бути і більше), причому добре простежуються зв'язки лише між трьома поколіннями, далі вони слабшають, що позначено пунктирними лініями. Слабкі родинні зв'язки – це негативна сучасна тенденція міжпоколінєвого трансферу моральної культури. Позитивною є суб'єктність членів родини. Якщо в минулому

тисячолітті трансфер моральної культури зазвичай відбувався від старших до молодших поколінь, то зараз ситуація змінилася. Розвиток інформаційних технологій сприяв тому, що молоде покоління в багатьох питаннях обізнане краще, ніж старше, має досконаліші вміння й вищий рівень інформаційних та медіакомпетенцій. Тепер кожне покоління стає не лише об'єктом, а й суб'єктом формування моральної культури.

Відбувається взаємний вплив (старших на молодших та молодших на старших), взаємозбагачення як інформацією, так і моральними надбаннями.

Можливість такого взаємовпливу, підвищення рівня культури дітей із наймолодшого віку забезпечують якісні медіапродукти, які володіють високим інтелектуальним і виховним потенціалом. Серед них – численні програми для дітей, наприклад «Уроки тітоньки Сови» тощо. Водночас у закладах освіти створюються власні медіапродукти, зокрема «Родинне дерево», фотогазети «Моя родина», які сприяють зближенню поколінь. У реалізації медіаосвіти полягає один із перспективних шляхів багатовекторного (здійснюється в різних напрямках на засадах взаємовпливу) міжпоколіннєвого перенесення моральних здобутків.

У процесі міжпоколіннєвого трансферу моральної культури є дискусійні проблеми, зокрема:

- міжпоколіннєвий трансфер є вагомим чинником розвитку сучасної моральної культури та трансформації суспільства й держави, гуманізації людських стосунків;
- міжпоколіннєвий трансфер культури перебуває у взаємозв'язку з міжпоколіннєвим трансфером інтелектуальної, інформаційної та медіакультури культури; є ефективним за умови використання медіа, що володіють високим виховним потенціалом; він є каталізатором трансферу знань і технологій.

Висновки

Швидкісні темпи сучасного життя, прагнення до професійного успіху відсувають на другорядні позиції моральні цінності. Водночас слабшають родинні зв'язки, що також негативно впливає на духовне й моральне здоров'я суспільства. У зв'язку з цим актуалізуються проблеми міжпоколіннєвого трансферу моральної культури та історичний аналіз цих процесів від найдавніших часів.

Основними тенденціями передачі моральних цінностей у стародавньому світі є односторонній трансфер: від старших до молодших у межах лише трьох поколінь. У XVI–XIX ст. розробляються ідеї взаємозв'язку інтелектуальної та моральної культури, підвищення рівня моральної культури старших поколінь, учителів, що мають стати прикладом для наслідування молодшими; створення власних засобів для збагачення знань про моральність; прилучення до

моральних вчинків й уникнення моралізаторства.

У XXI ст. слабшають, а то й руйнуються міжпоколіннєві зв'язки, відчувається нестача любові в родині, моральних авторитетів (негативна тенденція), водночас молодші покоління стають не лише об'єктами, а й суб'єктами передачі здобутків моральної культури між поколіннями.

Модель міжпоколіннєвого трансферу моральної культури передбачає взаємопроникнення ідей педагогіки серця та педагогіки успіху як методологічної основи цього процесу, реалізацію форм роботи (відзначення міжнародних, національних та родинних свят), методів (бесід, прикладу, вправ, ігор, забав), традиційних та інноваційних засобів.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні проблеми використання міжпоколіннєвого трансферу моральної культури як чинника трансформації суспільства й держави, гуманізації людських стосунків.

Список використаних джерел

- Dziadek K. (2019), *Problemy i wyzwania międzypokoleniowego transferu wiedzy* [Problems and challenges of the intergenerational knowledge transfer]. https://www.humanitas.edu.pl/resources/upload/dokumenty/Wydawnictwo/Zarzadzanie_zeszyt/Zarz%20_2019/Katarzyna%20Dziadek.pdf [in Polish].
- *Encyklopedia PWN* [Encyclopedia (Polish scientific publishing house)]. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kultura-moralna;3928900.html> [in Polish].
- Jezierska-Wiejak E. (2013), *Rodzina jako międzypokoleniowa płaszczyzna transmisji wartości* [The family as an intergenerational space for the values transmission], „Wychowanie w Rodzinie” 8, nr 2, s. 285–299. <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/71530/edition/69866> [in Polish].
- Komenski Ya. A. (1982), *Materinskaia shkola. Izbr. ped. soch v 2-h t.* [The school of Infancy. Select ped. works in two volumes.], „Pedahohika” Vol. 1, s. 201–241. [in Russian].
- Komenski Ya. A. (1940), *Velyka dydaktyka* [Great didactics], Moskva: Rad. Shkola, s. 248 [in Ukrainian].
- Kravets V. P. (1996), *Istoriia klasychnoi z arubizhnoi pedahohiky i shkilnytstva* [History of classical foreign pedagogy and the school system]. Ternopil: vyd-vo «Ternopil», s. 436 [in Ukrainian].
- Liubar O. (Comp.), Kremen V. (Ed.) (2005), *Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky: khrestomatiia* [History of the Ukrainian school and pedagogy: a textbook]. Kyiv: Znannia, s. 767 [in Ukrainian].
- Łopatkowa M. (1992), *Pedagogika serca* [The pedagogy of the heart]. Warszawa, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne. [in Polish].
- Meshko O. I., Yankovych O. I., Meshko H. M. (1999), *Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky* [History of the Ukrainian school and pedagogy], Ternopil: TDPU, s. 95 [in Ukrainian].
- Pestalotsti I. G. (1981), *Chto daet metod umu i sertsu? Izbr. ped. soch. v dvuh*

- t. [What does the method give to the mind and heart? Select ped. works in two volumes.], „Pedagogika” Vol. 2, s. 74–93. http://philipok4.narod.ru/Tuser7/Pestalozzi_vol2.pdf [in Russian].
- Piecuch E. (2016), *Utopijna wizja wychowania pedagogiki serca Marii Łopatkowej w kontekście wartości czasów współczesnych* [Utopian vision of educating the Maria Łopatkowa’s pedagogy of heart in the context of the modern times values], Wrocław, s. 186–198. <https://docplayer.pl/45967980-Utopijna-wizja-wychowania-pedagogiki-serca-marii-lopatkowej-w-kontekscie-wartosci-czasow-wspolczesnych.html> [in Polish].
 - Richert-Każmierska A. (2012), *Międzypokoleniowy transfer wiedzy w przedsiębiorstwach* [Intergenerational knowledge transfer in enterprises], „*Ekonomiczne Problemy Usług*” 695 (80), s. 79–88. https://www.academia.edu/17244371/Mi%C4%99dzypokoleniowy_transfer_wiedzy_w_przedsi%C4%99biorstwach [in Polish].
 - Skrzypniak R. (2001), *Transmisja międzypokoleniowa wartości wychowawczych w rodzinie* [Intergenerational transmission of educational values in the family], „*Roczniki Socjologii Rodziny*. R. XIII: Rodzina w czasach szybkich przemian, s. 149–160. https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/4394/1/13_Ryszard_Skrzypniak_Transmisja_miedzypokoleniowa_wartosci_wychowawczych_149-160.pdf [in Polish].
 - *Słownik języka polskiego PWN* [Dictionary of the Polish language (Polish scientific publishing house)]. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/transfer.html> [in Polish].
 - Solarz J. K., Klamut E. (Eds.) (2017), *Transfery międzypokoleniowe. Zarządzanie różnorodnością* [Intergenerational transfers. Diversity management], Łódź – Warszawa. [in Polish].
 - Sukhomlynskyi V. O. (1978), *Batkiwska pedahohika* [Parental pedagogy], Kyiv: Rad. shk., s. 263 [in Ukrainian].
 - Urbaniak B. (2015), *Międzypokoleniowy transfer wiedzy i umiejętności* [Intergenerational transfer of knowledge and skills]. https://www.aki.edu.pl/edc_media/Manager/Konferencja-30-06-2015-sejm-rp/Materialy-od-wykladowcow/Miedzypokoleniowy-transfer-wiedzy-i-umiejtnosci-boguslawa-urbaniak.pdf [in Polish].
 - Vashchenko H. (1994), *Vykhovnyi ideal* [Educational ideal], Poltava: Poltavskiyi visnyk, s. 192 [in Ukrainian].
 - Wiktorowicz Ju. (2016), *Międzypokoleniowy transfer wiedzy a wydłużanie okresu aktywności zawodowej* [Intergenerational transfer of knowledge and extending the period of professional activity]. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 354 s. [in Polish]
 - Woleński Ja. (2014), *Relacje międzypokoleniowe w środowisku naukowym* [Intergenerational relations in the scientific community], [in:] Sztompka P., Matuszek K. (Eds.), *Idea uniwersytetu: reaktywacja*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 101–112. [in Polish].

MIĘDZYPOKOLENIOWY TRANSFER KULTURY MORALNEJ: ASPEKT HISTORYCZNY

Streszczenie: Dokonano retrospektywną analizę międzypokoleniowego transferu kultury moralnej od starożytności do współczesności. Ujawniono główne tendencje tego procesu. Opracowano model współczesnego międzypokoleniowego transferu kultury moralnej. Określono skuteczne formy, metody, środki pracy. Sprecyzowano istotę bazowych pojęć. Odzwierciedlono celowość międzypokoleniowego transferu kultury moralnej w związku wzajemnym z intelektualną, informacyjną kulturą i kulturą medialną na metodologicznych zasadach przenikanie się idei pedagogiki serca i sukcesu.

Słowa kluczowe: transfer, transmisja, międzypokoleniowy transfer, moralna kultura, model międzypokoleniowego transferu, informacyjna kultura, kultura medialna.